

Kostanecki, Stanisław

Walka o szkołę polską i szkoła im. Wł. Jagiełły w Płocku 1905/6 - 1965/66

Notatki Płockie 11/4-38, 13-16

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w nielegalnym za czasów carskich „Uniwersytecie Latającym”, uczył jako profesor w „Towarzystwie Kursów Naukowych”, na „Wolnej Wszechnicy Polskiej”, wykładał w „Uniwersytecie Warszawskim”, w Szkole Głównej Handlowej. Był utalentowanym popularyzatorem wiedzy wykładając w „Uniwersytecie dla Wszystkich”, w „Towarzystwie Kultury Polskiej”, w „Uniwersytecie Robotniczym”. Był wreszcie współorganizatorem i współredaktorem wielotomowego „Poradnika dla Samouków” — tej „Biblii Oświatowej”, jak to wydawnictwo nazywali współcześni. W nauczaniu najszerszych mas pracujących, w torowaniu im drogi do zdobycia wykształcenia widział swe powołanie. Traktował swoją pracę nauczycielską jako nie mniej ważną od pracy politycznej działacza

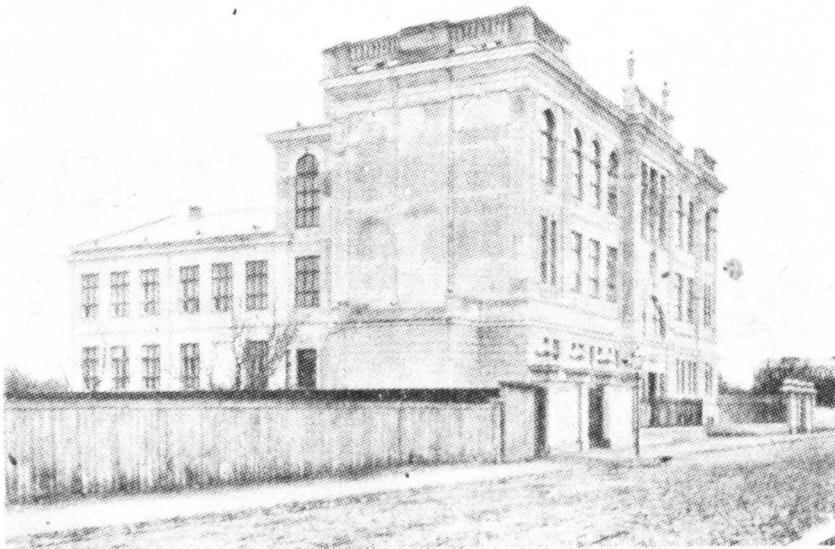
socjalistycznych. W wiedzy widział potężny środek walki o ustrój sprawiedliwości społecznej.

* * *

Zaledwie kilka lat temu — w 1959 roku — obchodzono w Płocku setną rocznicę urodzin Ludwika Krzywickiego. W ciągu tego krótkiego okresu okręg płocki przeobraził się w rejon uprzemysłowiony. Społeczność płocka staje się obecnie nową społecznością: rezultatem procesów, które tak wszechstronnie badał Ludwik Krzywicki procesów składających się na przekształcenie się społeczności tradycyjnej, opartej na rolnictwie, w społeczność epoki industrializmu. Również ten fakt podkreśla aktualność Krzywickiego i jego studiów.

STANISŁAW KOSTANECKI!

WALKA O SZKOŁĘ POLSKĄ I SZKOŁA IM. WŁ. JAGIEŁŁY W PŁOCKU 1905/6 — 1965/66

Gmach Szkoły im. Władysława Jagiełły wzniesiony w 1913 roku. Widok od strony wschodniej (przed rozbudową w okresie PRL)

Szkoła polska wyrosła w walce ze szkołą carską. Tę ostatnią na ziemiach polskich charakteryzowały: niski poziom nauczania, system policyjnego wychowania, oparty na szpiegostwie i gnębieniu wszelkich przejawów patriotyzmu i postępu, oraz program totalnej rusyfikacji. Po klęsce powstania styczniowego społeczeństwo polskie, wyczerpane walką i represjami zwycięzców, pozornie pogodziło się ze szkołą carską. Naprawdę jednak sytuacja przedstawiała się tak, jak w słynnym powiedzeniu Mickiewicza:

„... Nasz naród jak lawa,
z wierzchu zimna i twarda, sucha i plugawa,
lecz wewnętrzny ogień sto lat nie wy-
[ziębi...”

Zwłaszcza młodzież polska, a w szczególności jej „czołówka”, do której należała i młodzież płocka, nie podporządkowała swych serc i umysłów systemowi „szkoły carskiej”, dzięki czemu rusyfikatorska i wsteczna działalność tej szkoły stawała się bezpłodna „szyfową pracą”. Tworzyły się wtedy, także i w szkołach płockich,

tajne kółka, w których uczniowie dokształcali się i wychowywali własnymi siłami. Toteż ku rozczarowaniu rusyfikatorów z murów Gimnazjum Gubernialnego w Płocku wyszli w szeroki świat liczni bojownicy wolności, sprawiedliwości społecznej i postępu, późniejsi więźniowie Cytadeli warszawskiej, zesłańcy na Sybir, emigranci polityczni i ludzie „podziemia”. (Do nich należeli m. in. historyk Władysław Smoleński, przywódca „Proletariatu”: Aleksander Dębski i Edmund Płoski oraz senior polskiego ruchu socjalistycznego Ludwik Krzywicki. W r. 1891 maturzysta Gimnazjum Płockiego Radzymiński, opuszczając szkołę, napisał wiersz, dźwięczący jak sygnał do walki:

„Jesteśmy młodzi, życie przed nami,
straszni być możemy w sojuszu z ludem...
Kruszmy kajdany, wielcy siłami,
gdy się zespoli nauka z trudem.”)

W 1902 r. odbyła się w Gimnazjum Płockim głośna na całą Polskę demonstracja uczniów, wzburzonych znieważeniem narodu polskiego w czasie akademii ku czci Gogola. Wydalono wtedy ze szkoły 25 uczniów, w tym 9 — z „wilczym biletem”.

Gromadząc się od lat w sercach młodzieży materiały palne wybuchnęły w zetknięciu z płonieniem rewolucji 1905 roku. Zapoczątkowały ją pod koniec stycznia demonstracje i strajki robotników polskich, solidaryzujących się z podobnymi wystąpieniami w Rosji, będącymi odpowiedzią na masakrę robotników w czasie „krwawej niedzieli” w Petersburgu. 28 stycznia zaczął się strajk szkolny w Warszawie. Rozprzestrzenił się on szybko na prowincję. Już 6 lutego 1905 r. zastrajkowali uczniowie Gimnazjum Gubernialnego w Płocku. Po odczytaniu petycji z żądaniem „szkoły polskiej”, opuścili oni demonstracyjnie „szkołę carską”, by do niej już nigdy nie wrócić. Wśród 374 uczestników tej demonstracji byli m. in. późniejsi działacze ruchu robotniczego: Julian Leszczyński-Leński, Władysław Figielski, Eugeniusz Przybyszewski i Mirosław Zdziarski oraz późniejszy rektor Akademii Medycznej w Warszawie Marcin Kacprzak. Uczniowie Gimnazjum pociągnęli, prawie biegnąc, do Szkoły Miejskiej, drąc po drodze podręczniki rosyjskie i zrywając odznaki szkolne z czapek. Wraz z uczniami Szkoły Miejskiej podążyli następnie pod Gimnazjum Żeńskie, lecz tu zaryglowano drzwi i przybyli pośpiesznie policjanci przeszkodzili przyłączeniu się uczennic do strajku; nastąpiło to dopiero w kilkanaście dni później.

Uczestnicy płockiego strajku szkolnego w ciągu 1905 r. brali również udział w demonstracjach politycznych antycarskich w Płocku i innych miejscowościach guberni płockiej. Starali się także uczyć się dalej, co ułatwiały tzw. komplety zorganizowane przy pomocy starszego społeczeństwa. Tymczasem carat osłabiony klęską w wojnie z Japonią i wewnętrzną rewolucją został zmuszony do pewnych ustępstw. M. in. wywalczono wtedy prawo zakładania szkół prywatnych z polskim językiem wykładowym i pol-

skich stowarzyszeń kulturalnych. W związku z tym powstała Polska Macierz Szkolna, której koło płockie, założone w lipcu 1905 r., zorganizowało prywatne pro-gimnazjum polskie pod kierunkiem nauczycieli Pawła Topolińskiego i Alojzego Stodółkiewicza. W szkole tej, mieszczącej się w kamienicy Pruszkowskich przy ul. Królewieckiej 28, a czynnej przez rok 1905/1906, uczyło się około 200 b. uczniów klas niższych Gimnazjum Gubernialnego.

W następnym roku po wielu zabiegach koło Polskiej Macierzy Szkolnej zdołało uruchomić pełne Gimnazjum Polskie Męskie w Płocku. Koncesję władz na prowadzenie tej szkoły uzyskał Józef Szczepański, nauczyciel matematyki i kierownik Kursów Handlowych w Warszawie. On też był dyrektorem przez 3 lata szkolne: 1906/7—1908/9. Ogólny kierunek szkole nadawała głównie trzyosobowa Rada Opiekuńcza, działająca najpierw z ramienia Polskiej Macierzy Szkolnej, a po jej zlikwidowaniu w grudniu 1907 r. — z ramienia Towarzystwa „Szkoła Średnia Płocka”. Siedzibą stał się powiększony lokal po Szkole Topolińskiego przy ul. Królewieckiej 28. Personel nauczycielski liczył 20 osób, z których 7 sprowadzono do Płocka. Personel ten ulegał zmianom ilościowym i osobowym. Już w pierwszych latach widzimy wśród nauczycieli nieprzeciętne siły. M. in. uczyli: przyrody—Dezydery Szymkiewicz, jeden z najwybitniejszych botaników polskich; historii — Władysław Horodyski, późniejszy profesor Uniwersytetu; matematyki — Alojzy Stodółkiewicz, autor wielu prac matematycznych, Władysław Kryński i Henryk Pniewski; polskiego — Czesław Przybyszewski, zasłużony popularyzator książki polskiej w społeczeństwie płockim oraz uzdolniony literacko Władysław Gacki. Literaturę rosyjską wykładał interesująco Borys Siniewicz, a higienę — lekarz szkolny dr Aleksander Maciesza, wybitny pracownik nauki i prezes Tow. Naukowego Płockiego w latach 1907—1945.

Gimnazjum Polskie nie miało wprawdzie praw szkół rządowych i uzyskana w nim matura nie uprawniała do wstępu na wyższe uczelnie, ale za to językiem wykładowym był w nim język polski (z zastrzeżeniem rosyjskiego dla rosyjskiego języka, historii i geografii). Ponadto ze względu na nakazy i kontrolę władz carskich musiało liczyć się z rządowym programem szkolnym. Niemniej jednak program i metody nauczania i wychowania były w tej szkole bardziej życiowe i nowoczesne, niż w Gimnazjum Gubernialnym. Szerzej uwzględniono nauki przyrodnicze, a szczególnie język i literaturę ojczystą oraz historię Polski. Były lekcje gimnastyki i śpiewu. Urządzono w szkole zasobny gabinet fizyczny, warsztaty stolarskie i tokarskie. Organizowano wycieczki krajoznawcze. Przy nauczaniu kładziono nacisk na pogłębienie i korzystano ze „Zbiorów Szkolnych”, istniejących przy Tow. Nauk. Płockim. Utrzymywano żywe kontakty z rodzinami uczniów.

W pierwszych latach nie uniknięto jednak

konfliktu z częścią młodzieży. Wśród starszych uczniów była silna grupa młodzieży postępowej, pozostającej pod wpływami PPS-Lewicy i SDKPiL. Grupa ta prowadziła działalność polityczno-społeczną i samokształceniową i wydawała na powielaczu tajne czasopismo „Do Dzieła”. Przywódcami młodzieży postępowej byli: Julian Leszczyński-Leński, Eugeniusz Przybyszewski, Władysław Figielski i Mirosław Zdziarski. Członkowie grupy uważali, że Gimnazjum Polskie nie zrealizowało ideału szkoły postępowej. W szczególności protestowali oni przeciw szkolnemu regulaminowi, zobowiązującemu młodzież do praktyk religijnych. Na tym tle i w związku z kolportażem na terenie szkoły nielegalnych czasopism postępowych doszło do zatargu między dyrektorem Szczepańskim a uczniem Eugeniuszem Przybyszewskim, w wyniku którego uczeń został wydalony, a konflikt nabrał rozgłosu na skutek polemiki w przeciwnych sobie organach prasowych.

Od roku 1909/1910 Józef Szczepański został dyrektorem Szkoły Handlowej we Włocławku; na dyrektora Gimnazjum Polskiego w Płocku powołano wtedy Konstantego Dąbrowskiego. Nie uzyskał on jednak koncesji na prowadzenie szkoły, gdyż władze uważały go za „nieprawomyślnego” bo w roku 1905 jako nauczyciel gimnazjum w Warszawie strajkował razem z młodzieżą. Koncesję uzyskał natomiast Adam Grabowski, nauczyciel przyrody i geografii, b. redaktor czasopisma „Echa Płockie i Łomżyńskie”. W latach 1910/11 — 1915/1916 był on dyrektorem Gimnazjum. Interesowały go nowe teorie pedagogiczne, nie był zwolennikiem surowego rygoru i młodzież lubiła go. Za jego urzędowania przystąpiono do budowy własnego budynku szkolnego. 23 lutego 1912 r. powstał Komitet Budowy pod przewodnictwem d-ra Aleksandra Macieszy. Dzięki energii Komitetu i ofiarności społeczeństwa — już 3 września 1913 r. młodzież mogła rozpocząć naukę w nowym pięknym gmachu, wzniesionym przy obecnej ulicy 3 Maja 4 kosztem 93 tysięcy rubli, z zastosowaniem wymagań pedagogiki i higieny. M. in. urządzono tu pierwszą w Płocku salę gimnastyczną zaopatrzoną w odpowiednie przyrządy.

Na terenie Gimnazjum działało od r. 1907/8 Stowarzyszenie Koleżeńskie. W r. 1911 powstała z inicjatywy dyr. Grabowskiego na pół tajna drużyna harcerska im. Romualda Traugutta. Były czynne różne kółka przedmiotowe. Istniały trzy biblioteki: pedagogiczna, szkolna i uczniowska (dawna tajna biblioteka z Gimnazjum Gubernialnego, przeniesiona przez młodzież po strajku szkolnym do Gimnazjum Polskiego).

Liczba uczniów wykazywała spore wahania. 4 września 1906 naukę rozpoczęło 465 uczniów, z czego z Płocka 225, reszta głównie z guberni płockiej i warszawskiej. Promocje otrzymało 83%, maturę 13 osób. W r. 1913/14 naukę rozpoczęło 340 uczniów, z których nie otrzymało promocji 13%; maturę uzyskało 19 osób.

Gimnazjum utrzymywało się głównie z wpisów. W pierwszym roku istnienia szkoły złożono podań o zwolnienie od wpisu około 200. Zwolniono od całości lub połowy 64 uczniów. Reszcie starano się pomóc przez Towarzystwo Pomocy Uczącej się Młodzieży lub drogą amatorskich przedstawiień i koncertów. W pierwszym roku z wpisów uzyskano 25.668 rubli, a koszty utrzymania Szkoły wyniosły 39.380 rubli. Wynikły deficyt pokryto z funduszków uzyskanych z różnych instytucji polskich, np. z Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. W następnym roku jednak musiano obniżyć pensje nauczycielskie i podwyższyć wpisy.

W sierpniu 1914 r. wybuchła pierwsza wojna światowa. Do miasta wkroczyły podjazdy niemieckie, to znów wracają doń oddziały rosyjskie. 15 stycznia 1915 r. Niemcy zajęli Płock już do końca wojny. Rok szkolny 1914/15 zaczął się z opóźnieniem 16 września. Stawiło się 130 uczniów, których liczba po kilku dniach wzrosła do 200. W połowie listopada 1914 r. gmach szkolny został zajęty przez Szpital Czerwonego Krzyża. Zajęcia szkolne odbywały się w budynku Pensji Udziałowej w godzinach popołudniowych. Wśród młodzieży rozgorączkowanej wypadkami wojennymi kolportowano tajne czasopisma uczniowskie: postępowy „Swit”, harcerskie „Czuwaj” i „Młodzi idą”. Głównym redaktorem tego ostatniego czasopisma był Władysław Broniewski, uczeń Gimnazjum Polskiego w latach 1906—1915. Zamieszczał w nim swe pierwsze artykuły i wiersze. 8 kwietnia 1915 r. wyruszył on z 9 kolegami i grupą innych płoczan do Legionów. W późniejszych walkach niejeden „Jagiellończyk” położył życie. W styczniu 1916 r. Niemcy aresztowali i wywieźli do Niemiec dyrektora Grabowskiego, który nie chciał wydać policji tajnych pisemek uczniowskich. Od roku szkolnego 1916/17 dyrektorem został Konstanty Dąbrowski, wytrwały i szanowany pedagog. To stanowisko piastował do r. 1930/31. 19 września 1918 r. odbył się uroczysty akt upaństwowienia Gimnazjum i nadania mu imienia króla Władysława Jagiełły. 11 listopada 1918 r. oddziały niemieckie opuściły Płock. Część ich została rozbrojona. W akcji tej uczestniczyli uczniowie Gimnazjum im. Wł. Jagiełły. Szereg wychowanków Gimnazjum brał czynny udział w tym czasie w działalności PPS-Lewicy i SDKPiL a po ich zjednoczeniu — KPP. Niektórzy z nich byli członkami płockiej Rady Delegatów Robotniczych.

Gdy wypadki wojenne przeminęły, zaczął się okres pracy Szkoły w warunkach pokojowych. Gimnazjum im. Wł. Jagiełły w latach międzywojennych dzieliło losy innych szkół polskich. Na przełomie 1922/23 roku powstało Tow. Przyjaciół Gimnazjum im. Wł. Jagiełły, którego zadaniem była m. in. pomoc niezamożnej młodzieży. W r. 1924/25 staraniem nauczyciela matematyki Stanisława Kaczyńskiego powstała orkiestra szkolna. W r. 1925/26 z inicjatywy d-ra Aleksandra Macieszy zorganizowano wspólnymi siłami szkół płockich pierwsze w Polsce

międzyszkolne kąpielisko na rogu ulic St. Małachowskiego i Teatralnej.

W r. 1928/29 od drugiego półrocza wprowadzono znaczne zmiany w programie nauczania. M. in. ograniczono liczbę godzin lekcyjnych do 5, a liczbę godzin ćwiczeń cielesnych zwiększono z dwóch do trzech tygodniowo. W okresie pierwszych 3 tygodni wakacji 1929 r. była w gmachu szkolnym urządzona wystawa regionalna Mazowska Płockiego, która wypełniła wszystkie sale i korytarze.

W dniu 28 czerwca 1931 r. Gimnazjum obchodziło uroczystość 25-lecia swego istnienia oraz 50-lecie pracy nauczycielskiej dyrektora Konstantego Dąbrowskiego przed jego przejściem na emeryturę.

W latach 1931/32 i 1932/33 kierował szkołą dyrektor Bolesław Srokowski. W związku z jego chorobą przewodniczącym egzaminacyjnej komisji maturalnej był wizytator Sokorski. Była to „czarna matura”, gdyż na 22 uczniów z 8-ej klasy tylko 11 otrzymało świadectwa dojrzałości. Dyr. Srokowski zmarł 19 września 1933 r. Od 1933/34 do początku drugiej wojny światowej dyrektorem Gimnazjum był Marian Nałęcz. W okresie tym były stopniowo realizowane tzw. reformy szkolne jędrzejewiczowskie, uchwalone przez Sejm w latach 1932—1933. W związku z tym Szkoła z Gimnazjum 8-klasowego została przekształcona w Gimnazjum i Liceum. Gimnazjum obejmowało 4 klasy (dawne III—VI) a Liceum — 2 klasy (dawne VII—VIII). Liceum kończyło się maturą, a gimnazjum tzw. małą maturą.

W pierwszym trzydziestoleciu Szkoły (1906/7—1936/7) naucało w niej 140 osób, z których kilkanaście awansowało na stanowiska dyrektorów szkół, wizytatorów i kuratora. Dwóch zostało profesorami uniwersytetów. W tym samym okresie z nauki w szkole korzystało ponad 2,5 tysiąca uczniów, z których 801 otrzymało matury. (1921/22 r. matury otrzymało 55 osób).

W czasie okupacji hitlerowskiej w gmachu „Jagiellonki” mieściła się szkoła niemiecka, a przez pewien czas — koszary. Wielu nauczycieli i wychowanków zginęło w walce z okupantem lub w obozach.

21 stycznia 1945 r. oddziały radzieckie wyzwołyły Płock. W lutym 1945 r. była czynna w naszym mieście tylko jedna szkoła średnia: Gimnazjum i Lic. im. St. Małachowskiego. Budynek Szkoły im. Wł. Jagiełły był zdewastowany; centralne ogrzewanie było uszkodzone. Ocalał jednak sztandar Szkoły przechowany przez długoletniego (od 1927 r.) woźnego Damiana Krzywkowskiego. Stopniowo jednak szkody naprawiono i pod koniec lutego 1945 r. odbyły się pierwsze egzaminy wstępne. Wśród uczniów w wieku od 16 do 20 lat byli m. in. eks-partyzanci i byli uczniowie szkół tajnych z okresu okupacji. Pierwszym dyrektorem Szkoły został Władysław Adamski. W r. 1947 pierwsze matury otrzymało 18 osób. Początkowo Szkoła była czynna jako Gimnazjum i Liceum (ogólnokształcące

i koedukacyjne, gdyż po raz pierwszy na ławach „Jagiellonki” zasiadły i już pozostały dziewczęta). W 1949 r. Szkoła była 11-letnią Szkołą Ogólnokształcącą Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (7 klas szkoły podstawowej + 4 klasy liceum). Później w związku z reformą szkolnictwa stopniowo likwidowano klasy podstawowe. Obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Wł. Jagiełły jest czteroletnie. W l. 1950—57 roczna liczba uczniów Liceum wynosiła ok. 400, w r. 1960/61—538, a w roku 1965/66 — 821. Od 1 września 1956 roku dyrektorem Szkoły jest Jan Przyszlak.

W latach powojennych odbyły się dotąd 2 zjazdy wychowanków „Jagiellonki”: w 1947 r. i 8—9 czerwca 1957 r.

W r. 1962 w dniach 22 i 23 czerwca w Szkole odbyła się w ramach obchodów Tysiąclecia Polski sesja popularna Roku Ziemi Mazowieckiej, którą zaszczylił swą obecnością Przewodniczący Rady Państwa Aleksander Zawadzki. W roku 1960 rozbudowano szkołę, przy czym kubatura jej wzrosła o 40%. Obecnie Liceum posiada 18 sal lekcyjnych, 2 pracownie fizyczne, 2 — chemiczne, 2 — biologiczne, 2 — do zajęć technicznych, 2 wielkie sale gimnastyczne, gabinety: lekarski i dentystyczny, klub młodzieżowy ZMS, izbę harcerską, czytelnię i bibliotekę, liczącą około 15 tysięcy woluminów. Obok przedmiotów obowiązkowych są prowadzone: kółka przedmiotowe, zespoły żywego słowa, kółko fotograficzne i filmowe, chór, orkiestra, kursy samochodowo-motocyklowe itd.

W okresie Polski Ludowej Szkoła wypuściła w świat przeszło 1200 maturzystów (w ostatnich latach przeciętnie około 150 rocznie). O poziomie nauczania w Szkole świadczą przyjęcia na studia wyższe w wysokości 90% zdających. Chlubą szkoły są liczne puchary i dyplomy sportowe.

Na terenie szkoły działają organizacje uczniowskie: ZMS i ZHP. W szkole są urządzane pod kierunkiem nauczycieli sesje popularno-naukowe. Ostatnia z nich w dniu 16 maja br. była poświęcona historii Szkoły i jej postępowym tradycjom.

Piękna przeszłość Szkoły oraz pełna rozmachu teraźniejszość pozwalają jej nauczycielom i wychowankom spoglądać z nadzieją w przyszłość „Jagiellonki”. Niech więc żyje, rośnie i rozwija!

LITERATURA

1. Al. Maciesza. Gimnazjum im. Władysława Jagiełły w Płocku. Płock 1931.
2. K. Mariański. Z rewolucyjnej przeszłości Płocka. Część I — III. Biuletyn Historyczny WKW PZPR. W-wa, 1963—1965 nr 2—4.
3. Księga Pamiątkowa Koła Płocczan. W-wa 1931.
4. Księga Pamiątkowa Zjazdu Małachowiaków. Płock 1959.
5. „Notatki Płockie” 1956—1966.
6. „Mazowsze Płockie i Kujawy”. 1930).